

ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ОЗНАКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

Н. В. Галицька

*ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»
ННІ медсестринства*

Розглянуто сутність комунікаційної моделі сімейного консультування. Визначено етапи реалізації цієї моделі з метою визначення можливостей її використання у професійній діяльності медичної сестри.

PHILOSOPHICAL, HISTORICAL AND THEORETICAL ANALYSIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN TERMS OF PROFESSIONAL ATTRIBUTE OF FUTURE NURSES

N. V. Halytska

*I. Horbachevsky Ternopil State Medical University
Educational and Scientific Institute of Nursing*

The nature of communication model of family counseling is considered. The stages of implementation of this model are defined in order to determine the possibilities of its use in the professional activities of the nurse.

Вступ. Підґрунтям для формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців сестринської справи є їхнє громадянське становлення, відповідальне ставлення до своєї професії та діяльність в інтересах як самої людини, так і суспільства в цілому, регіону, держави. Усе означене передбачає, що відповідальність в її соціальному модусі є цінністю і значущою характеристикою сучасної медичної сестри, а її формування та розвиток – важливим завданням педагогічного колективу медичного коледжу. Необхідність формування та розвитку соціальної відповідальності майбутніх медичних сестер підкреслюється тим, що вона є обов'язковим конструктом особистості, проявляється у її діях, думках, установках тощо.

Основна частина. Перші спроби осмислити феномен соціальної відповідальності відбулися в період античності. У творах Арістотеля, Ксенофонта, Платона, Сенеки та інших стародавніх мислителів можна виявити спроби дослідження питання про соціальну відповідальність. Наприклад, давньогрецький мислитель та учень Сократа – Платон у своїй філософії, де були вже наявні чотири базисні складові частини філософського знання (онтологія, космологія, гносеологія

та етика), вперше порушив поняття відповідальності особистості за скоєні вчинки. У своїх працях Платон осмислював відповідальність у розумінні певного морального обов'язку перед соціумом та державою. Для її формування достатньо етичного виховання та філософських роздумів як стану, який співвідносний внутрішнім переконанням людини, а також її моральному потенціалу, уявленням щодо справедливості. Однак Платон аналізував соціальну відповідальність з позицій її корисності, а саме в негативному аспекті (тобто тоді, коли відповідальність настає через порушення певних суспільних норм) та позитивному аспекті (так звана моральна відповідальність перед соціумом). Давньогрецький філософ Арістотель розглядав необхідність настання будь-якого виду відповідальності за скоєні вчинки, що були здійснені в силу певного невігластва, коли передбачення результатів власних дій було цілком можливим. Демокріт вважав, що феномен відповідальності виступає стримувальним фактором та регулятором поведінки людини.

Власний погляд на феномен соціально відповідальної поведінки мали і давньокитайські філософи. Зокрема, Конфуцій вважав, що найголовнішою відповідальністю особи в цьому світі є «чиста» відповідаль-

ність перед людьми. Конфуцій виховував учнів бути «цілісними людьми», з одного боку, усвідомлюючи власну відповідальність перед Божественним початком, а, з іншого, корисними державі та суспільству. Загалом, уся система конфуціанських норм окреслюється комплексом термінів, що відомі як «три основи та п'ять чеснот», і ґрунтується на ідеї соціальної відповідальності. Давньокитайський філософ Фань Чжень визначав необхідність соціальної відповідальності як якості людини, що включає певну прихильність до споконвічних традиційних норм та цінностей суспільства (продовження людського роду, любов, повага та турбота про старих батьків, старших, а також молодших членів сім'ї тощо).

У середньовічній думці під конструктом соціальної відповідальності розуміли відповідність людини висунутим вимогам церкви, відданості їй та виконання всіх повинностей. Панівною в трактуванні цієї якості особистості була філософська концепція теоцентризму (від грец. *theos* – Бог та лат. *centrum* – центр кола), яка в своїй основі ставила осмислення Бога як абсолютно найдосконалішого буття, джерела всього життя та будь-якого блага. З виникненням християнства проблематика відповідальності – як особистої, так і соціальної, втрачає свою актуальність і починає трактуватися по-новому, свідомо не посиляючись на здобутки мислителів античності. При цьому основою соціальної відповідальності людини періоду Середньовіччя, яка здебільшого ототожнювалася з її моральністю, служить шанування та виконання законів Божих, здійснення дій в його ім'я та служіння йому. Наприклад, Тертуліан до джерела соціальної відповідальності відносить здатність душі бути активною діяльнісною силою та право здійснювати особою свій усвідомлений вибір. Натомість середньовічний теолог Григорій Неокесарійський доводив, що кожна людина не з'являється на світ із почуттям соціальної відповідальності, а набуває його впродовж життя, але в тому випадку, якщо у цієї людини присутня віра в Бога. Саме віра тлумачиться як певна можливість кожного християнина відчути відповідальність, проте, якщо поведінка буде безвідповідальною і не відповідатиме Божим настановам, ця людина зазнаватиме покарання. Особливо Г. Неокесарійський наголошував на соціальному контексті відповідальності – людина, маючи віру, стає відповідальною не тільки перед вищими силами, а й перед людьми, як творіннями Божими.

На думку іншого середньовічного філософа – Оригена – соціальна відповідальність виникає з унінням

людини до самовдосконалення через любов. Через виникнення певних втрат та недосконалостей людина повинна відчути та усвідомити потребу до духовного зміцнення, та, таким чином, до набуття якісно нового рівня у своїй діяльності. Саме Ориген вперше прийшов до висновку, що соціальна відповідальність є «добровільним порухом» щодо самовдосконалення.

Іоан Пустельник стверджував, що здатність людини відповідати за власні вчинки – це благо, що дозволяє їй осмислювати свої вчинки, допомагає стати кращою у процесі будь-якої діяльності, таким чином, покращуючи її результати. Відповідальність перед соціумом, вважав він, – це усвідомлення обов'язку відповісти за власні вчинки не лише перед Богом, а й перед людьми.

Інший візантійський богослов Іоан Дамаскін також зараховував відповідальність до найважливіших людських якостей, вважаючи, що кожна людина є соціально відповідальною за власну виконану діяльність [1]. Окремі аспекти відповідальності середньовічної людини у соціальному контексті розглядали й інші мислителі: Іларіон, Іоан Еріугена, Іскандер, Ориген, Августин Блаженний та ін. Незважаючи на виняткову релігійну спрямованість трактування дій особи, під якими можна розуміти соціально відповідальну поведінку, Середньовіччя принесло і свій внесок на способи її формування. Завдяки даній добі ще й у наш час особливий вплив на виховання відповідальності віруючих здійснюють саме релігії, зокрема християнство, іудаїзм тощо.

Термін «відповідальність» набув якісно нового значення шляхом його запозичення гуманітарними науками з філософії початку XVIII століття. Проте яскраво нове розуміння соціальної відповідальності відбулося вже в епоху Відродження, де відповідальність як особистісна якість відображала ідеї епікуреїзму, гуманізму та особливо у період Нового часу, коли трактування цього терміну було позбавлене релігійного фону. Так, німецький філософ Іммануїл Кант тісно поєднував гідність людської особистості зі змістом поняття відповідальності та стверджував, що людська відповідальність має свою інстанцію, назвавши її совістю. Саме совість, на його думку, виступає певним фактором виникнення відповідальності.

Педагогічну сутність феномена соціальної відповідальності у більш змістовному розумінні намагався розкрити Я. Коменський, який відомий як основоположник ідей виховання людяності в людини. Я. Коменський заклав основні добродієвості: справедливість,

мудрість, мужність та поміркованість. Він їх розумів під кутом спрямованості індивіда до себе та соціуму, наголошуючи, таким чином, на необхідності формування соціальної відповідальності особистості.

Один із яскравих засновників емпірико-сенсуалістичної теорії пізнання – англійський філософ та педагог Дж. Локк, розвинувши вчення про моральне виховання учнів, наголошував на необхідності формування у молоді чесності, відповідальності, сорому за неправильні вчинки. Хоча вчений це відносив тільки до хлопців, оскільки він не розглядав дівчат як вихованців та не допускав їхньої можливої участі в навчально-виховному процесі, все ж заслугою Дж. Локка стало твердження, що моральні приписи і норми не повинні бути нав'язані ззовні, а бути внутрішньо детерміновані та усвідомлені. Саме в цьому аспекті Дж. Локк і бачив відповідальність особи, відносячи її до головної мети виховання, тобто особистісна усвідомленість до необхідності змін, старанності та наполегливості – основних компонентів відповідальності [3]. Також Дж. Локк характеризує відповідальність у юридичній площині, називаючи її природним законом, який обмежує неконтрольовані дії людини, обмежуючи, таким чином свободу, яка не є і не повинна бути абсолютною.

Швейцарський педагог-демократ та гуманіст кінця XVIII століття Й. Песталоцці в процесі моральної освіти пов'язував із відповідальністю любов до матері та до соціуму. Відповідальність, за Й. Песталоцці, повинна визначатись умінням щодо виконання основних соціальних ролей – відповідального громадянина своєї країни та сім'янина, а ефективним засобом її формування, на його думку, є «вправи у доброчесності».

По суті, трактування цього конструкта перекидається з етичною теорією Арістотеля, який ставив провідне значення моральності, а також її виховної спрямованості в поєднанні певних «вправ у доброчесності» в процесі морального виховання, бо, як наголошує Арістотель, «при певній діяльності виникають певні моральні устої» [2].

На думку Й. Песталоцці, «вправи у доброчесності» – це залучення вихованців до потрібних справ, що потребують зусиль, витримки, відповідальності. Ці «вправи у доброчесності» повинні відбуватися в процесі соціалізації людини впродовж життя, починаючи з сім'ї, і постійно апробуючись в умовах навчально-виховних закладів [1]. Й. Песталоцці виділяє основні атрибути відповідальності, а саме: здатності до виявлення сили волі, старанності, наполегливості

у справах, з відсутністю яких розвиток кожної людини буде неможливий. Натомість філософ-просвітник Ж.-Ж. Руссо аналізував відповідальність у площині суспільної праці, яка є одним із основних моральних факторів людини та її суспільницької діяльності, що створює передумови для її обов'язкового громадського обов'язку.

Проте суто в науковий обіг конструкт «відповідальність» ввів А. Бейн у книзі «Емоції і воля» у 1865 р.

Зазначимо, що у германо-романській групі мов це поняття з'явилося дещо раніше, ніж в українській, зокрема, іменник «Verantwortung» зустрічається з другої половини XIV століття. З французької мови, відповідно до словника П. Робера, іменник «Responsablité» вперше зафіксовано в 1783–1784 рр. В англійській мові вживання терміну «Responsible» датують 1787 р. [4]. За винятком окремих відтінків «відповідальність» в англійській, німецькій та французькій мовах означає виконання обов'язків, боргу, необхідність звіту. Тому протягом XIX – першої чверті XX століть більшість трактування соціальної відповідальності майже у всіх випадках трактувалася як реалізований у різноманітних видах контроль за діями людини у плані виконання нею прийнятих норм і правил поведінки, тобто, виключно в юридичній площині.

Як правило, зміна погляду на це визначення була зумовлена аналізом даної категорії з позицій різних наук. Так, у філософській науці, дослідники виділяють дві сторони відповідальності: об'єктивну сторону, яка полягає в сукупності вимог, що пред'являються суспільством; суб'єктивну сторону як стан свідомості в формі усвідомлення і почуття відповідальності, боргу, совісті тощо.

У філософському трактуванні соціальна відповідальність є однією з найбільш безпосередніх проявів соціальної сутності людини і є найважливішою соціально значущою якістю, що пов'язана зі свободою вибору скоєних людиною вчинків. На думку О. Дробницького, почуття особистої відповідальності, волі, здатності до самовизначення не є задалегідь сформованими якостями людини, константами або параметрами її психіки або мислення. Кожний раз людина повинна піднятися на рівень пропонованих їй вимог (оволодінням вільною волею, самостійністю тощо). Набуття людиною свого справжнього сенсу в житті представляється нам певним процесом розкриття та реалізації соціальної та духовної сутності людини. У цьому, власне кажучи, і полягає антропогенез людини як людини.

Адже саме людина є основним об'єктом і суб'єктом соціальної взаємодії. Її антропологічна сутність проявляється в її бутті як соціальна відповідальність, тобто як турбота людини про людину та про суспільство. Почуття турботи притаманне багатьом людям, що проявляється, найчастіше, за допомогою емоційно-психологічної інтроспекції як особистісна інтенціональність. Але важливо перевести таку турботу-відповідальність з емоційно-чуттєвої площини в осмислено-діяльнісну реальність. Для цього потрібно визначити філософський зміст феномена особистої соціальної відповідальності, який досі чітко не визначений. Необхідно відзначити, що до цих пір

немає і юридичного визначення поняття соціальної відповідальності, хоча вживається воно досить часто.

Висновки. Дослідження соціальної відповідальності особистості медичної сестри як норми (інституційний аспект) і як цінності (аксіологічний аспект) людського буття, її конкретних функцій і ролі в розвитку особистості та суспільства (праксеологічний аспект) видаються цілком актуальними. Урахування історичних і філософських аспектів у становленні та розумінні цього феномена сприятиме цілеспрямованому формуванню соціальної відповідальності в майбутніх фахівців сестринської справи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гришук В. К. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / В. К. Гришук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 21.

2. Естетика : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк. – 2-ге вид., доповн. і перероблене. – К. : Вища школа, 2005. – 431 с.

3. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

4. International symposium on the relationship between general education, vocational training and further training in higher education. – Sofia : UNESCO, CEPEC, 1987. – 114 p.

Отримано 07.02.18